

प्रकरण सातवे

सुमारोप

सहकारी विचारामध्ये सुर्संबद्धता येण्यासाठी सुजाण नागरिक बनण्यासाठी सहकारी शिदाणांची आवश्यकता आहे. देशातील सुशिद्धित व सुजाण नागरिक ही त्या देशाची संपत्ती असते. मानवी साधनसापृग्रीचा विकास इत्याशिवाय देशाचा विकास होऊ शकत नाही हे स्पष्ट आहे.

रॅनर नवर्सें, अविकसित देशांविषयी लिहिलेत्या प्रबंधात म्हणतात, “ अविकसित देशातील मार्डिवल बुजरे व लाजरे असते. ” मारतासारख्या खंड-प्राय देशात सहकारी प्रवृत्ती व सहकारी शिदाण याचा प्रचार व प्रसार करणे तेवढे सौपे काम नव्हते. पण “ प्रयत्नै वाळूचे कण रंगडिता तेलहि गढे. ” या उक्तीप्रमाणे जित्वा सहकारी बोर्ड, राज्य सहकारी संघ व राष्ट्रीय सहकारी संघ अनेक शौकाणिक कार्यक्रमांची अमलबजावणी सातत्याने करीत आहेत.

सहकार ही मार्डिवलशाही आणि समाजवाद यापेद्दा स्कू वैगळी तत्वप्रणाली आहे. त्तिला स्वतंत्र अस्तित्व आहे. समाजातील दुर्बल घटकांच्या गरजेतून ती निर्माण इताली आहे. सहाजिकच आपल्या देशातील सहकारी चळवळीचा विकास आणि इतर देशातील सहकारी चळवळीचा विकास यामध्ये महदंतर आहे. आपल्या देशात सहकारी प्रवृत्ती जाणून बुजून लोकांच्या मनात रुजवण्याचा प्रयत्न केला आहे. दुर्बल व्यक्तींना त्याच्या दुर्बलत्वाचो जाणीवच नसते. देशातील काही पोजकी राज्ये उदा. महाराष्ट्र, गुजरात, तामिळनाडू, केरळ इ. वगळता इतर राज्यामध्ये अद्यापही सहकारी चळवळीचा प्रसार म्हणावा तितका इताला नाही.

मारतात १९१५ सालापासून शौकाणिक प्रसाराचे प्रयत्न सुरु आहेत. पण प्रा. गाडगीळानी म्हटल्याप्रमाणे सहकार हे असे रोपटे आहे की, ज्याची मुळे जमिनीत जायला नकार देत आहेत तरीही जबरदस्तीने हे रोपटे जगवण्याचा प्रयत्न सुरु आहे.

पद्मश्री विलेपाटील, श्री. लल्भाई सामळास, मा. वैकुंठभाई मेहता याच्या सारख्या धुरधर सहकार नेतृत्वानी सहकारी शिक्षणाचा प्रसार करण्याचा प्रयत्न केला. आज आपण सहकारी शिक्षणाचा सर्व विस्तार पहातो आहोत तो या महामूर्तीच्या अथक परिअमानेच होय.

पाश्वात्य देशात दुर्बलानी स्वतःच्या आर्थिक हितरदाणासाठी सक्त्र येऊन सहकारी संस्था स्थापन केल्या, सहकाराची तत्वे काटेकोरपणे पाढली. सहकारी शिक्षणाला प्रथम दर्जाचे महत्व दिले. म्हणूनच त्या देशामध्ये सहकारी चळवळ वाढली, फोफावली. पण आपल्या देशात सहकाराचा विकास सरकारप्राप्त आहें. सहकारी शिक्षणाच्या माध्यमातून गेल्या ४० वर्षांत प्रशिक्षित अधिकारी, सेवक वर्ग त्यार करण्याचे काम देशात सोळा सहकारी महाविद्यालये करीत आहेत. महाराष्ट्रात दोन महाविद्यालये आहेत.

मनुष्य बळाचा वापर योग्य रितीने करण्यासाठी ज्याना शिक्षित करावयाचे आहे त्याना नैमके काय शिकवावयाचे यासाठी राज्य सहकारी संघ वैळोवैळी अभ्यास भॅळांची स्थापना करून छोटैमोठे कोर्स व पदवीप्राप्त कोर्सेसाठी अभ्यासक्रम त्यार करीत असतो.

पश्चिम महाराष्ट्र प्रादेशिक संघाच्या अनुदानाने सांगलो जिल्हा सहकारी बोर्ड गेली ४० वर्षै अव्याहतपणे सहकारी शिक्षण देण्याचे काम अव्याहतपणे करीत आहे. सचिव समासद आणि सहकार प्रशिक्षण निदेशक याच्यामार्फत जिल्हातील सहकारी चळवळीची गुणवत्ता वाढविण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. राज्य सहकारी संघाने धालून दिलेल्या पद्धतीनुस्ख जिल्हा बोर्ड, जिल्हातील युवा कार्यकर्त्यांना निर्माण करीत आहे. विविध प्रकारच्या सहकारी संस्था लदात धेऊन त्या संस्थामध्ये काम करणा-या आणि कळ इच्छिणा-या कार्यकर्त्यांना योग्य पद्धतीने प्रशिक्षण व शिक्षण दिले जाते.

सहकार विंडी, सहकारी घ्यज, सहकारी चित्रपट, स्लाईड शॉ, पौस्टर्स ह. माध्यमातृत्व सहकारी चब्बळ सर्वसामान्य ग्रामीण व्यक्तीपर्यन्त पौचवण्याचे कार्य सांगली बोर्डीने केले आहे.

दुग्ध सहकारी संस्था कार्यकारी परिणद, सांगली येथे इआलेल्या परिणदेच्या उद्घाटन प्रसंगी नामदार शिवाजीराव शेंडो, गुज्यर्मनी, दुग्ध विकास खाते, महाराष्ट्र राज्य यानी उद्घाटनपर माणणात असे मत व्यक्त केले की, “दुग्ध व्यवसायात खाजगी पांडवलदार मोठ्या प्रमाणावर उत्तरत आहेत. त्याचवैली सहकारी दौत्रातील दुग्ध व्यवसायात राजकारण, गटबाजी, वैरत्व ह. मावना व राजकीय स्वार्थ गरोब दृध उत्पादकांना वैठीस धरतात ही चिंतेची बाब आहे.”

वरील विधानाचा विचार केला असता सहकारीकरण केल्याने दृध व्यवसायाची पूर्ण काळजी संपली असे इआसनाला वाटण्या इतपत दृध संस्थाचा कारभार सुधारला पाहिजे. हा व्यवसाय म्हणून करावा केवळ उपजिवीकैचे साधन म्हणून पाहू नये हत्के शिदाण या दौत्रात आवश्यक आहे.

विटा येथे २४ ऑगस्ट, १९९१ मध्ये इआलेल्या महिला शिबिराच्या समारोपप्रसंगी महिलांनी सहकारी संस्थेत सहभागी होणे आत्याचे आहे असे मत अनेक वक्त्यांनी व्यक्त केले.

आजची सहकारी चब्बळ ही पुरुष प्रधान आहे. संदर लोकसंख्येत ५० टक्के महिला असुनसुधदा महिला सहकारी संस्थाची संख्या बोटावर मोजण्याइतकी आहे. खरेदी विक्री सहकारी संस्था, दुग्ध व्यवसाय, त्यार कपड्यांचा व्यवसाय, औषध विक्री, बैंका, कैटोन, पापड, मसाले, लौणाची ह. व्यवसाय सहकारी तत्वावर महिलांनी चालवत्यास त्या आर्थिकदृष्ट्या स्वावरूपी होतील. या संबंधीचे प्रशिद्धाण स्त्रियांना मिळायला हवे.

स्त्रीला समाजात, धरात मानाचे स्थान मिळवावयाचे असेल तर तिने आर्थिकदृष्ट्या स्वर्यपूर्ण व्हायला हवे. सहकारी तत्वाचे ज्ञान, संस्थेची कार्यपद्धती याविषयी त्याना प्रशिद्धाण दिल्यास समाजात अधिक निर्मयतेने त्या वावरू शकतील. स्त्रीचे आर्थिक जीवन सुरक्षित असले तरच ती स्वतःपुढे येणा-या सांसारिक, व्यावहारिक अडचणीना तोड देऊ शकते. स्वतःचे धर, मुले, व्यवसायसुध्दा स्त्रीला प्रिय असतात. सर्व व्याप प्रामाणिक-पणे सांभाळण्याची समर्थता आर्थिक सुरक्षिततेमुळे येते.

मनुष्य बळाचा विकास सहकारी दोत्रात घडवून आणताना लालील बाबींचा विचार होणे आवश्यक आहे. व्यक्तींची योग्य जागी निःपदापाती निवड, समृद्ध अनुभव, कामाचे मूल्यमापन, मार्गदर्शन, प्रशिद्धाण, बढती ह. तत्वाचा पाठ्युरावा कैला तर सहकारी दोत्राला कुशल मनुष्यबळ मिळेल.

संदर्भ सूची

- १) डॉ. जी. ओझा, सी. दिनेश - स्ट्रेटेजी फॉर लूप्स रिसोर्स
डेवलपमेंट इन को-ऑपरेशन, वैर्कुठ मेहता नैशनल इन्स्टिट्यूट,
पुणे.
- २) छही. शारदा - थिअरी ऑफ को-ऑपरेशन, हिमालय पब्लिकेशन,
१९८६.
- ३) पी.स्च. कैसलमन-- दि को-ऑपरेटिव मुव्हमेंट अँन्ड सम ऑफ इट्स
प्रॉब्लेम्स, १९५२.
- ४) माथुर बी.एस. - को-ऑपरेशन इन ईडिया, मॉडर्न प्रिंटर्स, १९८६.
- ५) प्रा.सराफ व प्रा. आचार्य - सहकार, परिमल जे. शहा.
- ६) कुलकणी के.आर. - को-ऑपरेशन इन ईडिया अँन्ड अब्रॉड, वहाँत्यूम १,
१९५५.
- ७) गो.स. कामत - सहकार तत्वे आणि व्यवस्थापन, श्री विद्या प्रकाशन,
१९७६.
- ८) प्रा. ग.वि. कुमोजकर, प्रा. सु.के. कुलकणी - संशोधन पद्धती व
संख्याशास्त्र, फडके बुक सेलर्स, १९७९.

अहवाल, दैनिके, मासिके

- १) सांगली जिल्हा सहकारी बोर्ड लि., सांगली
१९५१ ते १९९० पर्यंतचे वार्षिक अहवाल.
- २) दै. पुढारीचे अंक
- ३) सहकारी महाराष्ट्र - जानेवारी, १९९१.
- ४) सहकारी महाराष्ट्र - नोव्हेंबर, १९९१.
- ५) सहकारी महाराष्ट्र - मे, १९९१.
- ६) महाराष्ट्र राज्य सहकारी संघ - १९८८-८९, पुणे
- ७) पद्मश्री विलेन्पाटील सहकार महाविद्यालय, अम्यासक्रम - १९९०-९१
- ८) पोस्टर्स
- ९) शिबिरांचे मूल्यमापन अंक
- १०) सहकारी बोर्डाचा २५ वा विशेषांक
- ११) मा. गुलाबराव पाटील सृती विशेषांक.